

DARWIN I DINOSAURI

ISPITIVANJA PONAŠANJA ŽIVOTINJA POKAZALA SU DA SE NIJEDNA OD AKTIVNOSTI KOJE SU SMATRANE ISKLJUČIVO LJUDSKIM, NE MOŽE BEZ KONTROVERZI PRIPISATI SAMO LJUDIMA, DA NE POSTOJE SPECIFIČNE I OŠTRO RAZGRANIČENE SPOSOBNOSTI NAŠE VRSTE

PREDRAG KRSTIĆ

Dve su stvari, odavde makar gledano, obeležile ovu "animalnu godinu". Jedna je globalna. Stopedeset je godina prošlo od objavljivanja knjige Charlesa Darwina *O poreklu vrsta*, pa je naučna zajednica svuda i na različitim nivoima tom jubileju posvetila dosta pažnje, uglavnom doduše kroz sasvim prigodne slavljeničke reči koje tek načelno ukazuju na prelomni značaj jednog intelektualnog događaja i nepovratne učinke koje je on imao. Druga stvar je lokalnijeg karaktera.

U Beograd su, naime, posle gromopucatelnih najava u novinama, stigli dinosauri. Prirodnjački muzej i udruženje *Grupo Cultural* iz Argentine otvorili su veliku izložbu *Dinosauri Argentine – Džinovi Patagonije*, koju je diljem sveta već videlo milion ljudi i koja će potrajati sedam meseci. Četrdeset eksponata, petnaest različitih vrsta skeleta i delova skeleta, jaja, gnezdo mladunaca, otisci stopa, sve naravno, izvinite što razbijamo iluziju, replike. Originali su isuviše vredni i isuviše komplikovani za transport, dekompoziciju i rekonpoziciju.

Ali ni ovo nije mala stvar – naprotiv – ukoliko znamo da dočekamo čudne goste koji nam dolaze. Eto prilike, pomislih, da pred dinosaurima položimo račun o onome što oni nama danas znače, odnosno o tome šta bi njihovo ipak iznenadno pojavljivanje nama moglo ili trebalo da znači? Još direktnije: kakva nas osećanja obuzimaju, u kakvu atmosferu zapadamo pri pomisli ili pri susretu s dinosaurima sada i ovde; sa čim ih zapravo u našem mentalnom katalogu asociiramo i možemo li uopšte još imati ideju koju pominju organizatori izložbe: da bi ona mogla da ima, pored elemenata zabave i atrakcije, i edukativni, kulturni i ekološki aspekt i, štaviše, da unapredi našu svest o nama samima?

Možda, ali samo pod određenim i vrlo zahtevnim uslovima. Jer, reč je pre svega o još jednom spektaklu na tržištu spektakla – u koji su odavno već i nauke ušle prateći "duhovnu situaciju vremena". Radi se o dobro osmišljenom multimedijalnom provodu koji ima paleontološku potku, ali ima i "prateće sadržaje" koji će monstrume sa postavke približiti deci i nestrpljivom nervu savremene javnosti: projekcijama autentičnih filmova o iskopavanjima i istraživanjima dinosaura, stručnim predavanjima i tribinama o njihovom životu, pridružuju se kreativne radionice, kvizovi i slagalice, pa i specijalna ugostiteljska ponuda hotela pored kojeg se priređuje izložba. Sve u svemu, jedan udoban i bezazlen izlet u zanimljivu nauku, u prirodnu istoriju našeg, a ipak i ne baš sasvim našeg sveta; arhivarska šetnja kroz dinosaure.

Ničeg lošeg u svemu tome nema na prvi pogled, a opet, za jedno posebno izoštrano čulo, za, recimo, dosledne pobornike zaštite prava životinja, koji bi u delokrug uračunavali i one izumrla, ima ipak nečeg neoprostivo vulgarnog u samoj ideji eksponiranja ostataka životinja (da li bismo voleli da nas ili naše mošti tako izlažu?), kao i u našoj suverenoj ravnodušnosti prema njima, u našoj analitičkoj znatiželji kojom mislimo da ih počastvujemo pažnjom hodajući između njih. Ta perspektiva koja provocira naš stid može biti lekovita, može možda dovesti u pitanje naše predrasude, tačnije, predrasude naše, ljudske vrste, koje dinosauri možda i više nego druge životinje mogu da stave na kušnju.

KRALJEVSTVO GUŠTERA Nama su, naravno, svi oni manje-više isti. Nama su i sve životinje na neki način iste; mi ih, kako je primetio Derrida, sve svrstavamo u "životinje" ili u "životinju", čime već potiremo one bezdane razlike između vrsta. Ali kao i sa ostalim aktuelnim "životinjama", i dinosauri su između sebe beskrajno različiti, i veliki i mali, i biljojedi i mesojedi, i laki i teški, i rogati i pločasti – dalo bi se dugo nabrajati – i svi imaju svoju istoriju, svoje poreklo, svoju priču, svoje zlatno i svoje opadajuće doba, svoj kraj.

Blagodareći Richardu Owenu, 1841. godine su dobili svoje ime, dobili su zapravo naše ime za njih, ime kojim se već signalizira onaj utisak, ono dejstvo koje na nas ostavljaju. *Deinos saurus* u prevodu znači "strašan gušter".

Naše razumevanje njihove vrste je vremenom napredovalo i do sredine prošlog veka samo nas utvrđivalo u ubedenju da je reč o strašnim reptilima, koji kao savršeno prilagođeni predatori caruju svojim, caruju čitavim tadašnjim svetom. Tada, u mezozoiku, kada je svet bio gotovo potpuno drugačiji, pre svega znatno topliji, i kad su ga naseljavala drugačija stvorenja, njihova priča je bila dominantna priča, dominantna istorija. Sisari doduše postoje, ali (još) nemaju nikakvu istoriju, nikakav razvoj, već žive u senci ovih bolje adaptiranih stvorenja – koja mu danas (moraju da) izgledaju fantastično. I to će potrajati svih 170 000 miliona godina, sve dok – Hegel je bio u pravu na način koji nije imao u vidu – jedan životni lik ne iščezne i ne otvori prostor za novi.

Nama je, možda i prirodno i samo po sebi razumljivo, upravo to najintrigantnije i nekako najbitnije, da ni nas ne bi bilo bez njih, odnosno bez njihovog kraja, i možda tek u bezglasnoj slutnji još i to da ista sudbina, kao trenutne gospodare Zemlje, može i nas da sačeka. Ista sudbina, već utoliko što saznajemo da je i doba dinosaura počelo onako kako se i završilo, nečim što veće da se u istoriji Zemlje gotovo zakonito odigrava svakih petsto miliona godina: kataklizmom, katastrofom. Prethodni period, perm, okončava se najvećim masovnim izumiranjem u istoriji planete – veruje se da je nestalo oko 95 posto životinjskog sveta na tada jedinom Zemljinom superkontinentu, Pangei – ali posle kojega je u prvom periodu mezozoika, trijasu, preostalih 5 posto životinjskog sveta imalo i iskoristilo čitavu planetu samo za sebe.

Priroda tada pre svega s dinosaurima iskušava razmeru i prikladnost životinja: kopnom hodaju najveća stvorenja koje je Zemlja ikada videla, da bi sa protokom vremena, u drugom i naročito u trećem periodu mezozoika koji se zovu jura i kreda, veličina počela da se prožima suptilitetom, elegancijom, lepotom, rafiniranošću. Jakih i lakih kostiju, modelovani da budu brzi i preduzumljivi, dinosauri su imali elegantno držanje, izbalansirano repom, naspram koga su druge životinjske vrste bile nezgrapne. Mogli su se – da nastavimo da ukazujemo na sličnosti sa nama – podičiti i još jednom karakteristikom od koje smo mi ljudi mnogo kasnije napravili vlastiti zaštitni znak: uspravnim hodom. Neki od njih su zapravo bili prvi dvonošci na zemlji, prvi organizmi koji su prednje udove oslobodili za nekakvo delanje koje nije kretanje.

Ukratko, prilagodivši se i vladajući celokupnim svojim okolišem, dinosauri su u svoje vreme bili najuspešnije životinje, vrhunac evolucionog razvoja ili jednog njegovog kruga. Lako je moguće da su, dok ih nije strefila elementarna nepogoda koja im je ukazala na njihovu granicu i krhkost, to o sebi i mislili, kao što mi danas o sebi mislimo, i da su kao mi podrazumevali da je ostali živi svet samo njihova predigra, da su ga smatrali tek korisnim i ukusnim okruženjem koje postoji samo zbog njihovih potreba. A onda, pre oko 65 miliona godina, u klimaksu svoje moći, dinosauri na još uvek misteriozan način iščezavaju i od sebe, od svog roda ostavljaju iza sebe jedino ptice. Najrasprostranjenija ali ne i jedina teorija je da je, skupa sa još najmanje 65 posto tadašnjeg živog sveta, i dinosaure zbrisao pad ogromnog meteorita na poluostrvo Jukatana u Meksiku, koji je podigao toliki oblak

prašine, da je zadugo onemogućio svetlost sunca, posledično fotosintezu biljaka, a onda i prehranu biljojeda... U svakom slučaju, došao je kraj jednog perioda, počeo je kenozoik, počelo je "doba sisara", koje još uvek traje.

JABA-DABA-DU Jedna vrsta sisara opasno preti da danas, u svom dobu, po drugi put ubije dinosaure. Možda je u izvesnoj meri i neizbežno da oni naknadno dožive sudbinu onih životinja sa kojima ljudi žive. Gotovo sve one su nas isprva strašile, a onda smo ih pripitomili ili lokalizovali, prognali u stvarne koliko i simboličke rezerve – učinivši ih dobroćudnim i/ili potčinjenim. Zapisi o grandioznim stvorenjima ili o njihovim ostacima još iz biblijskih, pa i oni sasvim naučno intonirani iz modernih vremena, opčinjeni su pre svega njihovom veličinom i moći. A onda je tu od nedavno stavljen u pogon onaj mehanizam, ona proverena strategija kojom ćemo jezu i veličinu pacifikovati u osnovi rasističkim sentimentalizmom, koji samo parfimisanije produžava onu istu ogoljenu diskriminaciju koja različite vrste života stavlja u podređeni položaj i funkciju nas. Posle zastrašene fascinacije, i *ale* iz prošlih vremena počeli smo naknadno da tretiramo kao kućne ljubimce ili smorene primerke egzotičnih stvorenja po zoološkim vrtovima.

Danas je taj kulturni obrazac uveliko industrijalizovan i utoliko predvidiv. Nešto se moglo nazreti već u onim duhovitim aplikacijama savremenih ljudskih odnosa na svet praistorije (koja je, naravno, za nas uvek vreme pre našeg) u *Kremenku*, u onim uprezanjima dinosaura u produktivne prakse čoveka. Ali sa Spielbergovim *Jurskim parkom* više nije bilo sumnje gde će završiti dinosauri, odnosno njihov simbolički sadržaj. Sekularizovana naučna fantastika postaje istorijska bajka. Bezbrojne igračke, figurice, video igrice u kojima se simpatični dinosauri preporučuju svojom nevinom nezaštićenošću, smenjuje i daleko nadmašuju one distinktivne i istovremeno identifikacijske preokrete koje je takode od nedavno sa filmskog platna ambivalentno proizvodila senzitivnost iz zabitosti u civilizaciju nahrupelog nežnog džina King Konga.

Posvećanija holivudizacija je, međutim, u svom opsevnarstvu istovremeno otvorila prostor uvidima kojima bi nas dolazak dinosaura, zapravo odgovarajući doček dinosaura, ipak i upravo na istom mestu gde je opasnost mogao i obdariti, gde bi se zaoštreno ukazala prilika za jednu njihovu nedirigovanu i tako reći (samo)kritičku recepciju. Ta recepcija bi morala, kao i svaki značajan prodor u saznanju sveta i nas samih, biti prevashodno antinarcistička.

— DINOSAURI SU SE MOGLI PODIČITI I KARAKTERISTIKOM OD KOJE SMO MI LJUDI MNOGO KASNIJE NAPRAVILI VLASTITI ZAŠTITNI ZNAK: USPRAVNIM HODOM —

PREDRAG KRSTIĆ (1964) diplomirao je i magistrirao filozofiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Znanstveni je suradnik Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu. Objavio je monografsku studiju *Subjekt protiv subjektivnosti: Adorno i filozofija subjekta*, dvije zbirke poezije *Psihokosmografija pesme* i *Uknjiženje poezije* te roman *Povedanje*. Prošle godine objavio je knjigu *Filozofska životinja: zoografski nagovor na filozofiju* (Beograd: Službeni glasnik, 2008) u kojoj kroz reprezentaciju osam životinjskih vrsta (zmije, insekti, ptice, majmuni, psi, domaće životinje, čudovišta i mačke) istražuje simboličke vrijednosti koje im se pripisuju i promjene našeg ljudskog, suviše ljudskog odnosa prema njima i nama samima. (www.slgasnik.com)

LEKOVITO SAMORANJAVANJE I tu se dinosaurima pridružuje "Darwin". Ono što se krije pod tom šifrom je – opovrgavanjem objašnjenja porekla čoveka kao božje kreacije za račun samoniklonog živog sveta – nesumnjivo predstavljalo jedan rez u nauci. Ali ne samo u nauci. Prema Freudovom lucidnom i znamenitom zapažanju, to je bila druga od tri rane koje je nauka zadala onom čovekovom narcizmu koji se dotad protezao i u njene vizije sveta. Štaviše, ako ima nečeg kao što je napredak u nauci, nije najgori način da se on opiše kao progresivno operisanje od "vrnog" narcizma: od pretpostavke povlašćenog položaja čoveka, od samouverenosti da smo izuzetna vrsta, od, ukratko, "antropocentričke" predrasude.

Prvo nas je Kopernik bacio u očajanje otkrićem da nismo središte univerzuma, da smo negde na periferiji ravnodušnog kretanja kamenja, tek jedna od stranputica svemira. Nastupila je frka, digla se larva oko jedne astronomske interpretacije prema kojoj bismo na prvi pogled mogli biti indiferentni, da lom koji je proizvela nije presecao samoljubive duše ljudi. Giordano Bruno je morao da gori, a radost onog običnog sveta koji je podgrevaao vaticu je bila veća od zadovoljstva inkvizitora, kojima je to uostalom bio posao. Ko to sme nas da dira? Kakav nas to učeni mrsomud izbacuje iz privilegovane usidrenosti u centar sveta i psihičkog komfora koji odatle ishodi?

Jedva smo se i uz žrtve privikli na takvo stanje stvari i zauzeli rezervni položaj – ako baš i nismo glavne badže u vaseljeni, na Zemlji nam nema ravna; razne vrste postoje, ali mi što smo... em posebni, em carevi, em vrhunac, malne rekosto evolucije... – kad nas netom zaskoči Darwinova evolucionistička teorija koja je osporila i tu povlasticu. Jedna smo među drugim životinjskim vrstama, koja je radila isto što i sve druge: zarad samoodržanja odgovarala na izazove prirode onim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju i koja je nemilosrednom selekcijom unapredila. Još jedna iluzija, još jedan udobni svet se srušio. Nedostatak lomače je nadoknadila golema povika i karikiranje "majmunskog" učenja.

Treću ozledu Freud misli da on zadaje, i to opet tek što smo se nekako svikli i na evolucionizam. On udara na poslednju odstupnicu koja je preostala narcizmu: ako ni u svemiru ni na Zemlji nismo izuzetni, niko nam ne može oduzeti naše "intelektualne" potencijale, naše "ja", našu ličnost, naš subjektivitet, tu našu unikatnu i navlastitiju vlastitost. Postoje podzemnije struje i ta naša dika i oslonac "(samo)svesti" nije tako jedinstvena i autonomna – obavješteni smo iznenada – nego je vektor nesvesnih sila koje je konstituisu. Nismo ni sa sobom sami, ni u sebi merodavni, ni vlastiti gospodari.

Od ove rane se još branimo, ovog puta prećutkivanjem i ironisanjem. I možda ponajviše jednom selektivnom recepcijom psihoanalize: prihvatanjem njenih "uslužnih" tehnika i odbijanjem njene "metapsihološke", negativno-antropološke teorije. To je već Freud naslutio, jednoj pacijentkinji replicirajući da preozbiljno shvata sopstveni život. Vitalnost narcizma se, između ostalog, ogleda i u tome što ne bira srestva da bi se afirmisao: on ih kao homeopatske medikamente bezočno pozajmljuje i stavlja u funkciju vlastite rezistencije i od onih načela koja bi da ismeju njegovu ozbiljnost.

NISMO IZUZET(N)I I kao što je Freudovo učenje, koje je smišljeno da nas zaceljuje od našeg narcizma, pretvoreno u zaceljivanje u njemu, tako je bilo i s Darwinovim naukom. Naime, on se na očigledan način suprotstavio i još uvek se suprotstavlja kreacionističkoj teoriji o božjem planu Stvaranja. A šta se u opštoj svesti suprotstavljalo bogu u nastupanju moderne? Čovek. Koja će onda teorija biti nasuprot teoriji da je bog tvorac? Humanizam. I "humanisti" su preuzeli Darwina, preoblikujući njegovu teoriju tako da su u protivstvu prema bogu veličali posebnost i (samo)tvoraštvo čoveka. "Darwin" je obezubljen i krivotvoren, jer se klelo u njega protiv teologije, ali je izbačen ključni deo njegove teorije: da nemamo više prava na hijerarhijsku razliku od ostalog živog sveta. Tako su, kako primećuje John Gray, humanisti samo laicizovali onu teologiju koja je takođe čoveka smatrala posebnim, makar za poznanje boga, i neutralisali onu uznemirujuću Darwinovu sugestiju da nismo ništa više do jedan majušni deo ili manifestacija, Dawkins bi rekao, "kontinuum života".

To je već i empirijski pokazano. Savremene studije kognitivne etologije su rešile da brižljivo nagrizaju narcizam čoveka u svim njegovim segmentima. Ako se mislilo da smo izuzetni po jeziku, ustanovljeno je da postoje ne tako malo-brojne životinje koje razumeju simboličku reprezentaciju i sposobne su da upotrebe odgovarajući jezik. Ako smo verovali da smo samo mi kadri za dugotrajne porodične veze, javlja se pre svih majka orangutana koja ostaje sa svojim

mladima osam ili deset godina, a i kad oni napuste zajednicu, nastavlja da održava kontakt s njima, ali i šimpanze, babuni, vukovi, slonovi i još neke društvenije životinje koje takođe neguju dugoveke proširene porodične zajednice. Ako je smatrano da je ekskluzivno ljudska sposobnost da se socijalno orijentiše, onda su tu, između ostalih, divlji psi, kokoške i konji, za koje je sve primećeno da rešavaju različite probleme koji se neminovno javljaju u složenim društvenim grupama i manevrišu unutar svojih socijalnih okruženja. Ako je izražavanje emocija držano za distinktivnu karakteristiku čoveka, otkriven je čitav niz vrsta u kojima njeni pripadnici poklanjaju posebnu pažnju emocionalnom stanju pojedinačno razaznatih suvrnsnika, ili čak istinski pate zbog smrti svojih partnera i doslovno "umiru od tuge". Ako je polno opštenje iz zadovoljstva uzimano za privilegiju ljudi, opet se pronađu i neke životinje čije živote ne karakteriše samo borba za preživljavanje, agresija i sukob, nego i nesputana radost, igra i mnogo reprodukcijom nerukovodenog seksa.

U jednoj reči, ispitivanja ponašanja životinja pokazala su da se nijedna od aktivnosti koje su smatrane isključivo ljudskim, ne može bez kontroverzi pripisati samo ljudima, da ne postoji jedinstveno obeležje, odnosno specifične i oštro razgraničene sposobnosti naše vrste, već i naše ponašanje i naša kognicija dele duboke korene sa ponašanjem i kognicijom životinja. Ljudske sposobnosti, podučava nas savremena biologija, jednako su proizvodi evolucione selekcije kao što su to obeležja drugih životinja. Bez obzira koju distinktivnu karakteristiku ističemo da bismo se učinili "posebnim" i dominirali, ona nije više ili manje izuzetna nego karakteristike po kojima se razlikuju druge vrste: Mary Midgley upozorava da su taman koliko i mi, i slonovi, albatrosi ili džinovske pande takođe "na mnogo načina jedinstveni".

I to ne važi samo za tako jasno određene vrste. Velike taksinomijske jedinice – rodovi, porodice, redovi, klase – ako je verovati Deleuzeu, kod Darwina ne služe više tome da se razlika misli tako što se dovodi do sličnosti, identiteta, analogija ili suprotstavljenosti. Upravo obrnuto, same taksinomijske jedinice se, doduše još nejasno i preblizu nekakvoj neodređenoj promenljivosti, misle počev od individualne razlike kao fundamentalnog mehanizma i prve materije prirodne selekcije. Odnosno, i same vrste su unutar sebe neidentične.

ŽIVOT JE STARIJI OD ŽIVOTINJA To bi mogla biti i danas živa pouka darvinizma. Ona je svakako manje senzacionalna od one koja je interpretirana u vremenu binarnog

— "DARWIN" JE OBEZUBLJEN I KRIVOTVOREN, JER SE KLELO U NJEGA PROTIV TELOGIJE, ALI JE IZBAČEN KLJUČNI DEO NJEGOVE TEORIJE: DA NEMAMO VIŠE PRAVA NA HIJERARHIJSKU RAZLIKU OD OSTALOG ŽIVOG SVETA —

sveta u kojem je nastao, ali je dalekosežnija. Suprotstavljanje religijskim kanonima tako se produžava u izmicanje i poslednjeg tla onim vlastitim narcizmima koji su ih pothranjivali, i preoblikovani se nastavljali sve do naukom legitimisanih sklopova i obrazaca nasilja. Onozemni protivnik se interiorizovao i omogućio skupno napuštanje antropo-teološke paradigme, a utoliko možda konačno i jedno *vrstizmom* neinficirano govorenje, i to govorenje ne više samo o poreklu, nego i o perspektivi sve teže razlučivih vrsta.

Nasuprot, dakle, poniženju iskonstruisanog odomaćenja, kroz dinosaure bi mogla da se pojavi i nekakva sugestija ne samo o našoj prolaznosti, nego i o onoj nemisioniranosti o kojoj njihov kraj može da posvedoči. Ne zaustaviti se, potom, ni na toj analogiji, na tom dalekom srodstvu po carujućim ingerencijama i samoprivilegovanju. To da se apokalipsa već odigrala, i to ne jednom, i da će se po svoj prilici odigrati opet, te da je uprkos tome svet preživeo, da kraj jedne vrste nije i kraj sveta, pa da to važi i za našu vrstu i za naš svet, govori ne samo o neophodnosti prekoračenja naših kolektivnih egocentrizama, nego sada možda i o perspektivama koje prekoračuju i animalocentrički biomorfizam i koje Stephen Gould nastoji da razvije spuštajući se do bakterija, do njihove dugovekosti, njihove istorije koja je neuporedivo duža i od istorije dinosaura i od istorije čoveka, do istorije jednog ili možda samog života koji neprekidno traje od kada je nastao na Zemlji i koja sada osvetljava irelevantnost ili ne-toliku-relevantnost kakvu u istoriji sveta pridajemo sebi i sebi sličnima, našim tek mesnim počecima i krajevima.

A to znači, nasuprot (p)osmatranju dinosaura kao sada i prostorno i vremenski nekako (pre)daleke, zamislive ali nesvodive i neugrožavajuće egzotike, pronaći se u dinosaurima ne samo u onom smislu u kojem se taj izraz ponegde kolokvijalno koristi – u smislu da smo, samo sada kao vrsta a ne kao okoštavanje sklomi pojedinci, omatoredi i da smo blizu kraja – nego, najzad i još gore (šta god inače pričali kreacionisti), u smislu depatetizovane, dobro odmerene "kontingencije", u smislu da smo lako mogli uopšte i ne biti. A da bi svet i dalje mirno, verovatno još i mirnije postojao. ■

**BUDUĆNOST
JE NAŠ POSAO**
www.milanbandic.com

Milan Bandić
HRVATSKI
PREDSEDNIK